

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство, практика. – М., 2010. – 240 с.
2. Домбровский Р. Г. Соотношение познания и доказывания в судебном исследовании / Р. Г. Домбровский // Учен. зап. Латв. ун-та. Вопросы борьбы с преступностью. Т. 241 – Рига, 1975. Вып. 2. – С. 36–49.
3. Нор В. Т. Проблемы теории і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів, 1978. – 112 с.
4. Мотовиловкер Я. О. Вопросы теории уголовного процесса Польской Народной Республики. В освещении польских процессуалистов / Мотовиловкер Я. О. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1970. – 228 с.
5. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. – Киев, 1984. – 133 с.
6. Матвиенко Е. А. Уголовное судопроизводство по исполнению приговора / Е. А. Матвиенко, В. Н. Бибило. – Минск: Изд-во БГУ, 1982. – 206 с.
7. Зеленецкий В. С. Предупреждение преступлений следователем / Зеленецкий В. С. – Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. – 172 с.
8. Миньковский Г. М. Пределы доказывания в советском уголовном процессе / Г. М. Миньковский – М. : Госюриздат, 1956. – 115 с.
9. Добровольская Т. Н. Деятельность суда, связанная с исполнением приговоров / Т. Н. Добровольская – М., 1979. – 94 с.
10. Спиридонов Б. М. Прокурорский надзор в стадии исполнения приговора (при разрешении судами вопросов, связанных с исполнением приговора в исправительно-трудовых учреждениях) / Б. М. Спиридонов. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1983. – 88 с.
11. Бибило В. Н. Конституционные принципы правосудия и их реализация в стадии исполнения приговора / В. Н. Бибило – Минск : Изд-во "Университетское", 1986. – 160 с.
12. Як змусити стандарти працювати : практичний посібник по ефективному застосуванню міжнародних тюремних правил / "Донецький Меморіал". – Донецьк : східний видавничий дім, 2001. – 212 с.
13. Харченко І. О. Вирішення судом процесуальних питань в стадії виконання вироку : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харченко Ірина Олександрівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 241 с.
14. Применение уголовно-процессуального законодательства судом (по материалам судебной практики) : учебное пособие / Агеева Г. Н., Чистякова В. С., Швецов В. И. Отв. ред.: Лупинская П. А., Тыричев И. В. – М. : Б.и., 1987. – 71 с.
15. Зельдов С. И. Освобождение от наказания и от его отбывания / С. И. Зельдов. – Москва : Юрид. лит., 1982. – 136 с.

УДК 343.98

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ НА ПОЧАТКУ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ
ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР**

**PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT IN THE BEGIN OF PRE-TRIAL INVESTIGATION
OF CRIMINAL VIOLATIONS OF USE THE MINERAL RESOURCES**

Завгородня Г.В.,

*ад'юнкта кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті уточнено наявні проблеми правозастосовної практики на початку досудового розслідування злочинних порушень правил охорони або використання надр. На основі аналізу наукової літератури, матеріалів слідчої та судової практики здійснено їх характеристику та надано авторське бачення шляхів їх вирішення.

Ключові слова: правозастосовна практика, початок досудового розслідування, злочинні порушення, правила охорони або використання надр.

В статье уточнены имеющиеся проблемы правоприменительной практики в начале досудебного расследования преступных нарушений правил охраны или использования недр. На основе анализа научной литературы, материалов следственной и судебной практики осуществлена их характеристика и представлено авторское видение путей их решения.

Ключевые слова: правоприменительная практика, начало досудебного расследования, преступления нарушения, правила охраны или использования недр.

The article specifies the problems law enforcement in the begin of pre-trial investigation of criminal violations of use the mineral resources. Based on the analysis of the scientific literature, materials, investigative and judicial practices carried out their characteristics and shows the author's vision solutions.

Key words: law enforcement practice, the beginning of pre-trial investigation, crime violations of the rules or the use of mineral resources.

На сьогодні, на жаль, в Україні досить поширеними й небезпечними залишаються кримінальні правопорушення проти довкілля, зокрема, злочини, пов'язані з землекористуванням, порушенням правил охорони та використання надр. У результаті природні багатства нашої країни зазнають суттєвих втрат. Тому важливим завданням криміналістичної науки є розроблення ефективних методичних рекомендацій з розслідування зазначеного виду злочинів.

У зв'язку із впровадженням нового КПК України особливого значення в окремій криміналістичній методиці набувають проблемні питання організації досудового розслідування на початку кримінального провадження, що пов'язано із відмовою законодавця від інституту порушення кримінальної справи і відповідно необхідністю переосмислення теоретичних і практичних криміналістичних рекомендацій щодо діяльності слідчого під час розслідування злочинних порушень правил охорони або використання надр. Як показує практика, правопорушен-

ня вказаного виду нерідко виявляються органами, що здійснюють контроль у сфері користування надрами. У результаті найчастіше видаються приписи з встановленими термінами виправлення недоліків, зауваження, складаються адміністративні протоколи, стягуються штрафи, але досить рідко передаються матеріали для початку досудового розслідування за ознаками злочину передбаченого ст. 240 Кримінального кодексу України. Не завжди виявлені порушення визнаються суспільно небезпечними діяннями, що не відповідає дійсності. Така ситуація зв'язана з багатьма факторами, але серед них найбільш складно виявляються факти корупції.

При цьому слід зауважити, що, не зважаючи на підвищену увагу з боку науковців та практиків до проблем розслідування екологічних злочинів, зокрема С. О. Книженко, В. В. Єгошина, Ю. Г. Корухова, М. О. Духно, М. В. Свердюкова, А. Є. Меркурісова, Г. А. Матусовського, А. М. Плешакова, М. П. Яблокова, А. П. Резван, М. О. Се-

ліванова та багатьох інших, на цьому шляху залишається багато невирішених проблем, пов'язаних, у першу чергу, з початком досудового розслідування злочинних порушень правил охорони або використання надр.

Новизна роботи визначається необхідністю уточнення проблем правозастосовної практики на початку досудового розслідування злочинних порушень правил охорони або використання надр, оскільки для їх вирішення підхід мусить бути комплексним і враховувати положення нового кримінального процесуального законодавства України, чого на сьогодні ще не зроблено. Тому з'ясування зазначених проблем і надання авторського бачення шляхів їх вирішення є актуальним науковим завданням та метою даної статті.

Більшість відомостей стосовно порушення правил охорони або правил використання надр, не пов'язаних з незаконним видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення, не вносяться до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань, а розпочаті матеріали кримінального провадження не мають перспективи – не доходять до суду. Однією з причин такої ситуації опитані інспектори державної екологічної інспекції України та слідчі органів внутрішніх справ вказали на недосконалість законодавства України. Деякі стверджують, що це зв'язано з недосконалістю структури контролюючих органів, безконтрольністю відповідних органів за станом навколишнього природного середовища, корумпованістю зв'язків суб'єктів злочину з органами виконавчої влади, природоохоронними та правоохоронними органами. Контроль та нагляд за використанням та охороною надр здійснюється на не відповідному рівні. Та більшість, а саме близько 50%, вважають найголовнішим фактором – недостатність досвіду слідчої та судової практики кримінальних проваджень щодо злочинних порушень встановлених правил охорони надр або встановлених правил використання надр та відсутність науково-практичних рекомендацій щодо їх розслідування. З метою встановлення дієвого державного механізму протидії зазначеним злочинам повинні бути враховані наведені факти. Значну роль у цій сфері відіграють правоохоронні та судові органи, адже саме на них покладається функція забезпечення законності та правопорядку в країні.

Багато факторів призводять до приховування порушення правил охорони або використання надр. При отриманні повідомлення про злочин чи при виявленні обставин, що можуть свідчити про вчинення даного екологічного правопорушення, а також при внесенні відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, слід наголосити наступні фактори: низькі професійні здібності співробітників правоохоронних органів; недбале або несумлінне відношення до своїх службових обов'язків; корисливу або іншу особисту зацікавленість; загрози, шантаж чи інші злочинні дії у відношенні співробітників, що згідно своєї компетенції можуть розпочати розслідування.

Важко назвати успішною і діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинам проти довкілля. В багатьох випадках особи, що причетні до порушень правил охорони або використання надр, залишаються непокараними. Навіть коли є факти кримінального правопорушення у цій сфері, існують випадки коли кримінальне провадження або взагалі не починається, або незаконно закривається, бо між самим злочином і спричиненою шкодою минуло багато часу, внаслідок чого докази вини втрачені, а їх пошук та встановлення виявляється неможливим. Невисокою є і якість розслідування, його повнота, всебічність та об'єктивність. Треба відмітити: багато обставин, що підлягають доказуванню, залишаються нез'ясованими, що, безсумнівно, перешкоджає суду прийняти рішення.

На сьогоднішній день особливо виражені проблеми зв'язані з початком досудового розслідування порушення

правил охорони або використання надр. Після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України слідчому необхідно не пізніше 24 годин, після отримання повідомлення чи самостійного виявлення злочину проти довкілля, з'ясувати існують чи відсутні матеріально-правові і процесуальні передумови провадження. Внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та здійснення розслідування можливе у випадках, коли існують дані, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення. Щоб розпочати провадження треба в добовий термін в першу чергу з'ясувати, чи має місце факт порушення правил охорони або використання надр при проектуванні, розміщенні, будівництві, вводі в експлуатацію, експлуатації гірничодобувних підприємств або підземних споруд, непов'язаних з видобуванням корисних копалин, або самовільна забудова площ залягання корисних копалин, яким способом були порушені ці правила, встановити шкідливі наслідки.

Як показує практика, кримінальне провадження розглянутої категорії правопорушень не розпочинається. Та це не свідчить, що таких злочинів на території України не існує. Це тільки підтверджує складність відповідних кримінальних проваджень, з причини неможливості встановлення ознак складу злочину, виявлення порушень і суспільно-небезпечних наслідків. Більшість кримінальних проваджень на території України розпочинаються з причин незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення.

Важливою умовою початку досудового розслідування порушень правил охорони або використання надр є настання шкідливих наслідків: створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля, спричинення загибелі людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки. Треба обов'язково встановити причинний зв'язок між зазначеним екологічним злочином та настанням шкідливих наслідків, але не завжди можливо їх встановити, не провівши слідчих дій. Виявити вказані наслідки дозволяє тільки експертне дослідження. Слід відмітити, згідно нового Кримінального процесуального кодексу України до внесення відомостей до Єдиного державного реєстру судових розслідувань у невідкладних випадках може бути проведений тільки огляд місця події. Після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄДР, слідчий, прокурор розпочинає розслідування і проводить всі необхідні слідчі дії [1, ст. 214].

Позитивним в новому КПК України є відсутність дослідчої перевірки, що дозволяє, стосовно порушення правил охорони або використання надр, уникнути повторного проведення експертних досліджень. Адже методика їх проведення одна, а підсумкові документи лише змінюють назву. Тепер не потрібно проводити спочатку попереднє дослідження спеціалістом, а відразу назначати відповідну експертизу. У зв'язку з чим, економиться державні кошти, заощаджується дорогий час, адже строки провадження спливають, відпадає необхідність проведення однієї і тієї ж процесуальної дії з тими ж самими об'єктами або людьми.

Діяльність слідчого на початку досудового розслідування носить аналітичний і оцінний характер. Та в багатьох випадках, навіть при наявності підстав для кримінального провадження порушень правил охорони або використання надр, воно своєчасно не починається, що пояснюється декількома причинами.

Розмежування проступку та екологічного злочину в сфері користування надрами – є однією з багатьох перешкод з'ясування фактів порушень правил охорони або використання надр. Найчастіше їх характерні признаки співпадають, а відрізняються вони лише суспільно-небезпечними наслідками. Наслідки порушень правил охорони або використання надр мають складний інтегрований характер. Вони не зводяться до сумування шкідливих оди-

ничних наслідків чи підсумовування спричиненої екологічної або економічної шкоди, також щодо шкоди здоров'ю людей [2, с. 90].

Взагалі в законодавстві не закріплені відповідні характеристики, згідно яких діяння потребує відносити до екологічного злочину. В основі їх розмежування залягає розмір спричиненої шкоди, також місце, спосіб скоєння кримінального правопорушення, в меншій ступені – його предмет, форма вини і інші признаки злочину.

Тому лише з наукової точки зору виокремлюють якісну характеристику суспільної небезпеки, що визначається характером, екологічною значимістю соціальних цінностей, яким протиставляється дана протиправна поведінка, та кількісну характеристику, яка виражається в ступені тяжкості нанесеного збитку.

Слід зауважити, що ст.ст. 57 та 58 КУпАП передбачають адміністративну відповідальність за ті ж порушення правил охорони надр, що передбачені і ст. 240 КК України, різниця лише в тому, що кримінальна відповідальність настає тільки тоді, якщо ці правопорушення створили небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля [3, ст. 240]. Самовільна забудова площ залягання корисних копалин; невиконання правил охорони надр і вимог щодо охорони довкілля, будівель і споруд від шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами; знищення або пошкодження спостережних режимних свердловин на підземні води; вибіркова відробка багатих ділянок родовищ, яка призвела до необґрунтованих втрат балансових запасів корисних копалин, псування родовищ корисних копалин та інші порушення вимог раціонального використання їх запасів; невиконання вимог щодо приведення гірничих виробок і бурових свердловин, які ліквідуються або консервуються, в стан, що забезпечує безпеку населення, а також вимог щодо збереження родовищ, гірничих виробок і бурових свердловин на час консервації; порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр, а також підземних споруд, не зв'язаних з видобуванням корисних копалин [4, ст.ст. 57-58]; якщо це створило небезпеку життю, здоров'ю людей чи довкілля, настає кримінальна відповідальність.

На практиці співробітники правоохоронних органів, які займаються кримінальними провадженнями порушень правил охорони або правил використання надр, стикаються зі складностями встановлення істини внаслідок недостатності у них спеціальних знань в сфері користування надрами.

Допомогу в кваліфікації злочинів і розмежуванні кримінальних діянь від адміністративних проступків повинні оказувати спеціалісти, яких необхідно залучати до досудового розслідування. Питання визначення шкідливих або інших тяжких наслідків вирішується в кожному конкретному випадку. Цілком поділяємо погляди М. І. Мельника і М. І. Хавронюка, які зазначають, що при визначенні шкоди істотною, потрібно у кожному випадку враховувати вартість, екологічну цінність природних об'єктів, розмір шкоди, завданої довкіллю й обчисленої за відповідними таксами [5, с. 657]. Іншими тяжкими наслідками є і екологічні катастрофи, і технологічні аварії, масове знищення

тваринного або рослинного світу, знищення лісових масивів на значних площах, отруєння атмосферного повітря або водних ресурсів. Зрозуміло, що визначення шкоди довікллю в кожному випадку достатньо трудомістка праця, що важко реалізується на практиці, але ніякий інший підхід не розмежує екологічний злочин від адміністративного проступку.

З іншого боку, досудове розслідування стосовно порушень правил охорони або правил використання надр не починають у зв'язку зі складностями його проведення, а розпочаті кримінальні провадження з цієї причини часто не доводять до судового розгляду.

Ще однією перешкодою є протидія зі сторони окремих посадових осіб, які затягують проведення перевірок, що призводить до втрати слідів злочин та ускладнює пошук свідків.

Результати проведеного дослідження свідчать, що у слідчих, за їх думкою, завжди є більш важливіші кримінальні провадження. Це пояснюється і тим, що розслідуючи інші злочини, вони спілкуються з реальним потерпілим. Щодо порушень правил охорони або використання надр реальний потерпілий, який може давати пояснення, найчастіше відсутній. В даних екологічних правопорушеннях в більшості випадків ним виступає довкілля. Небезпека злочинних порушень правил охорони або використання надр визначається тим, що при вчиненні даного виду злочину, істотної шкоди може бути заподіяно різним об'єктам навколишнього середовища: ґрунту, водам, корисним копалинам, атмосферному повітрю; об'єктам рослинного та тваринного світу, життю чи здоров'ю людей. Слідчий же може лише оцінити шкідливі наслідки. Тільки в тих випадках, коли при порушенні правил охорони або використання надр завдається шкода здоров'ю чи життю людей, з'являється «справжній» потерпілий, який може давати пояснення слідству.

Найбільш поширеним способом приховування зазначеного виду злочину на початку досудового розслідування є винесення незаконної і необґрунтованої постанови про закриття кримінального провадження.

Враховуючи вище викладене можна зробити висновок про можливості подальшого інтенсивного росту латентності порушення правил охорони або використання надр, адже для цього є всі необхідні передумови. Тому важливим завданням є забезпечення практичних працівників криміналістичними засобами, прийомами й методами, спеціально призначеними для вирішення завдань щодо запобігання, виявлення, розслідування злочинів даної категорії. За для успішного розслідування порушень правил охорони або використання надр потрібно своєчасно і якісно проводити комплекси слідчих дій, організаційно-підготовчих заходів, спрямованих на вивчення відповідного нормативно-правового матеріалу, навчальної та наукової літератури; залучати осіб, які володіють спеціальними знаннями, та використовувати їх допомогу у розслідуванні; організовувати взаємодію зі співробітниками не тільки оперативно-розшукових підрозділів, а й природоохоронних органів, з органами здійснюючими контроль та нагляд у сфері користування надрами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
2. Захарова В. А. Теория и практика расследования нарушений правил охраны и использования недр : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Захарова Виктория Алексеевна. – Псков, 2011. – 234 с.
3. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон України від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради України РСР. – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.
5. Дудоров О. О. Розділ VIII «Злочини проти довкілля». Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Канон, 2001. – 1104 с.